

Авантюризм: тезаурус метанаукового поняття

Л. М. Кулакевич

Український державний хіміко-технологічний університет, Дніпро, Україна
Corresponding author. E-mail: leda4a@gmail.com

Paper received 29.02.20; Accepted for publication 18.03.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-09>

Анотація. Проаналізовано семантику слова «авантюризм» як метанаукового поняття (психологічного, філософського, політичного, соціокультурного). Досліджено пригодницьку прозу, фільми та критичні твори про них. У результаті визначено, що термін «авантюризм» використовується у двох значеннях. По-перше, авантюризм – це схильність до нечесних, сумнівних справ з метою наживи, кар'єри, зміни соціального статусу, те саме, що шахрайство, обман. По-друге, авантюризм – це природна схильність людини до ризикових, небезпечних для життя учинків, щоб отримати стрес, адреналінозалежність. У цьому сенсі авантюрний герой з адреналіновою залежністю дуже близький до героя пригодницького роману. Тож термін «авантюрно-пригодницький роман» був не випадковим, хоча було б логічніше говорити про адреналіново-пригодницький роман.

Ключові слова: авантюрно-пригодницький жанр, пригоди, авантюризм, герой-авантюрист

Вступ. У більшості тлумачних словників зазначається, що авантюрист – це шукач пригод, пройдисвіт, аферист, людина, схильна до авантур (від. фр. *aventurier* – шукач пригод). Авантюристами називають леді Гамільтон, княжну Тараканову, Мату Харі, Софію Бловштейн (легендарну злодійку, відому під прізвиськом «Сонька Золота Ручка»). Як бачимо, через таке широке й узагальнене визначення на одній «лаві» опиняються як звичайна жінка, що вдало одружилася і мала престижного коханця, самозванка, шпionка, так і геніальна злодійка. Отже, уточнення семантики понять «авантюра», «авантюрний», «авантюрист» є актуальним завданням.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є наукові праці з галузі психології, філософії, літературознавства, у яких так чи інакше осмислюються поняття «авантюра», «авантюрний», «авантюрист». У дослідженні використовуємо аналітичний, рецептивний методи.

Формулювання мети й завдань статті. Метою дослідження є уточнення змісту термінів «авантюра», «авантюрний», «авантюрист» як літературознавчих понять.

Результати дослідження. Слово авантюрист у різних варіаціях (авантюр'є, авантюр'єр, авантюрист, авантурист, авантурник) поширилося на східно-європейських теренах ще у XVIII ст. і використовувалося у двох значеннях: 1) шукач пригод, бурлака, пройдисвіт; 2) волонтер, що служив без жалування при французьких королях. У сучасних тлумачних словниках термін авантюра (фр. *aventure* – пригода) потрактовується як ризикована і сумнівна справа, із корисливими, безчесними намірами, діяння, пов'язані з обманом, шахраюванням. Відповідно авантюризм означається як поведінка, діяльність, що характеризується ризикованими вчинками з метою досягнення легкого успіху, вигоди. На думку науковців, початково слова авантюра, авантюрний не мали аморального нашарування. Так, у середньовічних лицарських романах, поезіях авантюри – це небезпечні пригоди і подвиги благородного лицаря. Авантюри посилає лицарю небо, аби перевірити, чи вартий він честі належати до лицарського стану, вони мають примножити славу і морально-соціальну цінність героя, є випробуваннями його чеснот. Тому, попри всі

обставини, лицар повинен суворо дотримуватися кодексу лицарської поведінки. Авантюрою називався також фрагмент твору, у якому йдеться про поєдинок [1, 71], а також історія про певну авантюру загалом [7, 5].

Очевидно, слово набуло негативного забарвлення у зв'язку з діяльністю авантюр'єрів – членів найманої дружини в середні віки, які за плату виконували доручення багатих феодалів, брали участь у військових походах союзників. Та коли не було війни, авантюр'єри жили за рахунок пограбувань і поборів з мирного населення. Авантюр'єрами зазвичай ставали молодші сини в родині, адже через практику майорату батьківський спадок повністю залишався найстаршому синові. У середині та наприкінці XVII ст. в Європі авантюристами називали піратів, флібустьєрів (членів «берегового братства»). З часом на європейських теренах авантюристами називають всіх безпринципних осіб, які займалися сумнівними оборудками і свідомо моделювали ситуації, у яких можна мати певний зиск, а також негідників і злочинців. Авантюристи зазвичай мали нестворені джерела доходів, часто подорожували, приписували собі аристократичне чи екзотичне походження, натякали про стосунок до важливих державних таємниць, через що підозрювалися у шпionажі. Нині дослідження авантюристості відбувається в різних аспектах (психологічному, філософському, політичному, соціокультурному), що дає підстави вважати його метанауковим поняттям. Вагомим внеском у розуміння авантюризму стали здобутки психології.

Сучасні фахівці з психопатології пояснюють авантюризм як схильність до ризикованих, сумнівних заходів, пригод, умотивована потребою в чуттєвому розмаїтті, яскравих враженнях, гострих відчуттях, а нерідко у славі [4]. Психологи називають таких осіб емоційними / адреналіновими наркоманами. В. Жмуров розглядає авантюризм як ознаку психічного інфантилізму, адже авантюри, зазвичай небезпечні, нагадують поведінку дітей, яким подобаються збудливі «страшні» казки, оповіді про щось жаске, після благополучного завершення яких настає приємне розслаблення [4]. Науковець звертає увагу і на те, що авантюризм є особливістю психопатичних особистос-

тей, яких час від часу охоплює нестримна жага «пригод», «подій», «вражень», пошук нових джерел «адреналіну». Відповідно, на його думку, авантюризм є самопошкоджувальною поведінкою, доказом чого є трагічна доля відомих авантюристів. Психолог В.В. Бельський вважає, що люди адреналінового типу мають так зване «тунельне бачення»: такі особи, прямуючи до мети, не помічають нічого навколо себе. Вони йдуть напролом, оскільки це найкоротший і найшвидший шлях до їхньої мети [3]. Сучасні науковці-психологи обґрунтували причини певного стилю поведінки людини: фізіологічна потреба отримати задоволення від викиду адреналіну: у стресових ситуаціях, коли людина стає напруженою і відчуває страх, в її організмі виробляється гормон «гормон страху», під дією якого піднімається тиск, розширюються судини мозку, загострюються відчуття і реакції, пришвидшується процес мислення й оброблення інформації; потім настає відчуття приємного розслаблення, зіставного з розслабленням після приймання наркотиків чи алкоголю. Така мобілізація організму є умовою його виживання в небезпеці, однак для деяких людей потреба у періодичних викидах адреналіну закріплюється на фізіологічному рівні. Для адреналінозалежних людей / адреналіноліків / адреналіників регулярні викиди вказаного гормону є життєво необхідними. Оскільки сучасна людина проводить значну частину свого життя в колі робота – дім, вона усунута від природних чинників для викиду адреналіну (наприклад, полювання, втеча від звіра чи ворога, виснажливі фізичні навантаження тощо). Відповідно адреналінозалежна особа починає свідомо шукати стресові ситуації: на примітивному рівні вона провокує сутички, чинить злочини, на культурному – обирає екстремальні види спорту, професійної діяльності: альпінізм, бейс-джампінг, рафтинг, риферинг, стритрейсинг, серфінг, скай-дайвінг, сноубординг, фрірайд тощо.

Отже, авантюризм – це насамперед тип поведінки. Вікінги, рицарі, пірати, дуелянти – всі вони прагнули гострих відчуттів аби отримати черговий викид адреналіну, що відбувається в момент небезпеки. Нині авантюризм став поведінковою моделлю, і навіть брендом, що чи не найяскравіше оприявлено кіно, індустрією екстремального дозвілля для добропорядних громадян (наприклад, бейсджампінг, роупджампінг, авантюрні гонки, авантюрний туризм, наприклад, із плаванням у водоймі з акулами чи пірнанням у басейні Диявола, розміщеному на краю африканського водоспаду Вікторія). Однак відкриття такої генетичної сутності деяких людей все ж належить письменникам. Так, уже в загально визначених зразках авантюрної прози XIX–XX ст. («Мадмуазель де Мопен» Теофіля Готье, «Походеньки аванюриста Гуго фон Хабеніхта» Мора Йокаї, «Зізнання аванюриста Фелікса Круля» Томаса Манна) авантюризм оприявлено як іманентну сутність деяких людей, для яких зовнішні обставини стали лише спусковим механізмом реалізації певного типу поведінки і вчинків. Адреналінозалежність виявляється ще в дитинстві через схильність до небезпечних «подвигів»-розваг, наприклад, ходіння взимку по тонкому льоду річки чи озера, балансування на краю даху чи прірви. Художньою

ілюстрацією цієї тези може бути поведінка героя повісті А. Чайковського «З татарської неволі»: Івась «<...> такий був відважний, що не боявся сам піти вночі на цвинтар, куди і старим людям ставало лячно. Не боявся піти сам у ліс, хоч там справді виводилися вовки і про це всі говорили»; «<...> був непосидючий і часом робив щось таке, за що його батько не раз його карав. Та він усе говорив: / – Козакові не боятися ні води, ні огню, ні смерті...» [11, 427].

Вагомим внеском у розуміння авантюристичності як соціокультурного явища є дослідження О. Строева. Аналізуючи авантюризм як соціальне явище епохи Просвітництва, він у вступі обмежує поняття «авантюрист», «рицар удачі» – це обов'язково розумний та освічений вихідець з низів чи бідний шляхтич [8, 6]. Аналізуючи франкомовні джерела, науковець уточнює зміст цього поняття: непересічна особа, що не має постійної роботи, не створює сім'ї і взагалі ні до чого не прив'язується; вона не стільки витримує удари долі, скільки притягує, шукає їх, для неї пригоди – шлях до успіху. Не заперечуючи девіантності такої поведінки, дослідник зазначає, що в аванюристиці акумулюється енергія, яка не знаходить застосування в стабільному, незмінному суспільстві [8, 16].

Досліджуючи долю аванюристів епохи Просвітництва, науковець акцентує на неприпустимості отожднення шахрая й аванюриста – попри те, що останній також є шукачем пригод, однак, на противагу першому, він є зразком соціальної мобільності: «усвідомлення своєї культурної місії відрізняє аванюриста від пересічного крутія» [8, 27]. Аванюрист не уявляє своє життя без постійного ризику, він свідомо «відмовляється від повільного просування вгору, він перестрибує східці та сходові прольоти, він створює непередбачувану ситуацію, де він може все разом програти чи виграти» [8, 145]. Метафізичний сенс діяльності аванюриста влучно окреслено у філософській праці Г. Зиммеля: «Шукач пригод створює з безсистемності свого життя певну систему життя, якщо він шукає голі зовнішні випадковості, виходячи зі своєї внутрішньої необхідності, і уводить в неї ці випадковості, він лише робить макроскопічно зримим те, чим є сутнісна форма кожної “пригоди”» [5, 218]. Роздумуючи над місцем пригод у житті пересічної людини сучасний німецький філософ висновковує: «Ковзання нашого існування по шкалі, на якій кожна поділка визначена одночасно діями нашої сили і залежності від непроникних речей і сил, ця проблематика нашого стану у світі, яка в релігійному розумінні набуває статусу невирішуваного питання про свободу людини і Божественне призначення, – перетворює нас всіх у шукачів пригод» [5, 225]; «Ми – шукачі пригод на Землі, наше життя на кожному кроці сповнене напружень, які й складають пригону» [5, 226].

Спираючись на викладене, виокремлюємо такі поширені розуміння аванюриста:

– освічена і талановита особа, яка відмовляється від визначеного їй соціумом призначення (наприклад, бути монахом чи рицарем мальтійського ордену) і, маніпулюючи інформацією про суспільство, прагне здобути якомога привабливіше і соціально значиме

місце, здобути славу у певній сфері людської діяльності;

– шукач пригод, який через свій темперамент просто не здатний жити спокійним життям і тому діє навіть на шкоду самому собі;

– це модернізований в епоху Просвітництва крутії, аферист-інтелектуал;

– лиходій, крутії, банальний злочинець, людина, яка, випавши із пристойного суспільного прошарку у злочинний, не прагне повернутися до соціально схвалюваного життя, адже задоволена своїм новим станом як таким, що найбільше відповідає її внутрішнім потребам.

Як бачимо, при зовнішній схожості – порушення соціальних норм – авантюрист та аферист / крутії відрізняються своєю метою своїх афер: перший прагне посісти найбільш привабливе місце в суспільстві, здобути його захоплення і любов, у той час як другий навпаки існує поза суспільством, чинить зло із самої любові до зла. Якщо для авантюриста гроші, матеріальні цінності є лише засобом, то для крутії – метою.

Літературознавчий зміст авантюрного героя й авантюристичності одним із перших обґрунтував М. Бахтін на початку ХХ ст. Витоки авантюрного він убачав у грецькому романі II–VI ст., що демонструє «високо і тонко розроблений тип авантюрного часу з усіма його особливостями та нюансами» [2, 12]. Науковець підкреслював, розробка авантюрного часу, техніка його використання в романі настільки повна, «що весь наступний розвиток суто авантюрного роману аж до наших днів нічого суттєвого до них не додав» [2, 12].

Характеризуючи авантюристичний час, теоретик літератури відводить провідну роль випадку, коли «нормальний і прагматично чи причинно осмислений хід подій переривається і дає місце для вторгнення чистий випадковості з її специфічною логікою» [2, 17]. Авантюристичний час виглядає як одночасності (випадковий збіг) і різночасності (випадковий розрив), все керується випадком: «Авантюристичний час випадку є специфічним часом втручання ірраціональних сил у людське життя; втручання долі («тюхе»), богів, демонів, магів-чарівників, у пізніх авантюристичних романах – романих лиходійів, які використовують як свою зброю випадкову одночасність і випадкову різночасність, «підстерігають», «вичікують», зринають «раптом / зненацька», і «якраз» [2, 20]. Для уточнення змісту поняття «авантюристичний жанр» важливою є запропонована М. Бахтіним класифікація античних романів. Науковець виокремив три жанрові різновиди давньогрецького роману: авантюристичний роман випробовування, авантюристично- побутовий роман і біографічний (автобіографічний) роман (останній залишається поза межами нашого дослідження).

До категорії авантюристичного роману випробовування М. Бахтін включив твори, в основі яких лежать випробовування героїв на незмінність почуттів, на самототожність [2, 32], покликання, обраність, геніальність, на біологічне здоров'я і пристосованість до життя [2, 34]. Теоретик літератури вказав, що герої таких романів позбавлені ініціативи, з ними все тільки трапляється волею долі, всі їхні дії зводяться до

вимушеного руху в просторі (утеча, переслідування, пошуки), тобто зміни просторового місця. Основний корпус мотивів у романах випробовування: зустріч – розлука / втрата – пошук – отримання. У кінці роману випробовування відновлюється порушена випадком рівновага, усе повертається на свої місця, однак герої, незважаючи на всі перипетії, зберігають себе, залишаються самими собою. Згідно з класифікацією подій М. Епштейна, подія, що зазвичай стає зав'язкою в авантюристичному романі випробовування належить до категорії пригод, адже в її центрі герой опинився проти власної волі. За такими ознаками бахтінський авантюристичний роман випробовування слід віднести до пригодницьких творів у тому сенсі, як їх визначав М. Трублаїні, С. Павличко, О. Сенюк та ін.

В авантюристично- побутовому романі (наприклад, «Са-тирикон» Петронія і «Золотий осел» Апулея) [2, 56], початкова ініціатива належить героєві: саме він, запускає низку випадковостей і потрапляє в найнеймовірніші ситуації. Матриця авантюристично- побутових мотивів: вина – покарання – спокутування – блаженство, герой змінюється, стає іншим [2, 46]. Тобто в цьому романі, на відміну від роману випробовування, актант своїми вчинками спричиняє купу халеп, виплутуючись з яких, робить певні життєві висновки. За класифікацією подій М. Епштейна у цих творах зав'язкою стають події-вчинки чи події-звершення ініційовані діями самого героя. Ураховуючи традиційне розуміння авантюристичності як схильності до ризикованих учинків, метою яких є або матеріальний прибуток, або зміна соціального статусу героя, чи й просто пошук гострих відчуттів, вважаємо, що йдеться про власне авантюристичний роман саме в такому його варіанті, як це розуміють сучасні українські літературознавці, які принципово розмежовують поняття пригодницький та авантюристичний жанри. Так, запорізька дослідниця Т. Гребенюк зазначає, що до авантюристичних належать твори, які мають «<...> сюжет із неочікуваними поворотами й несподіваними збігами, зав'язаний навколо ризикованих учинків персонажів <...>» (підкреслення наше – Л.К.) [40, 94]. Тобто, М. Бахтін, чітко усвідомлюючи різницю між чинниками подій і типом героя авантюристичного роману випробовування й авантюристично- побутового роману, через використання в обох випадках іншомовного терміна «авантюристичний» певною мірою долучився до терміно-логічної плутанини авантюристичний / пригодницький.

Теоретично значимим у розумінні авантюристичності як літературознавчої категорії і для визначення маркерів авантюристичного твору є дослідження В. Кожина. Простежуючи еволюцію роману як окремого епічного жанру, науковець першорядне значення надає крутії-ському (рос. «плутовской» [6, 110]) роману XVI ст., акцентуючи на тому, що не в лицарських, а саме у фольклорних романах «Потішне читання про Тиля Уленшпигеля з Брауншвейга» (1515), «Життя Ласарильо з Тормеса» (1554) репрезентовано новий тип оповіді, де мотив мандрів, блукання є стрижневим, структуротвірним елементом [6, 76]. Така композиція, вважає теоретик літератури, була цінним відкриттям, адже дозволяла природно поєднувати епізоди (вони ставали етапами подорожування), вирішувала проблему широкого охоплення різних сфер і явищ життя

[6, 76], чого ще не було в крутійських оповідях епохи Відродження, поезії шпільманів, пікареских романах, німецьких шванках, для яких також вихідним було випадання героя з осередку, де він народився, його перетворення на волоцюгу (передчасна смерть батьків, зубожіння, схильність до пригод, прагнення виявити здібності, перевірити життєві сили), але епізоди про пригоди одного героя поєднувалися шляхом механічного додавання. Одночасно дослідник наголошує, що найбільш суттєвим аспектом теми подорожування у цих народних романах був її новий естетичний, відмінний від соціального і рицарського, зміст. Якщо загалом подорожування (військовий похід, паломництво, дипломатичне посольство) було власне віддаленням людини від своєї території (але не свого суспільства, із яким зв'язок не розривається) із наступним поверненням в рідні краї, то в означених творах мандрування не має чітко окресленої мети і не передбачає повернення [6, 77].

Інсталяція крутійського / пікареского роману про героя-пройдисвіта, здатного на найрізноманітніші шахрайства і витівки (Novella picaresca в Іспанії, Schelmenroman в Німеччині, minor novel в Англії, плутовской роман у Росії; в Україні такі твори І. Франко, прослідковуючи жанрову еволюцію роману, назвав «плоско гумористичними злодійськими» [10, 179]) ознаменована виходом у світ роману Сервантеса «Дон Кіхот». В українському літературознавстві першим, хто звернув увагу на те, що при позірній фабульній схожості рицарські романи і твір Сервантеса вже відрізняються один від одного типом героя і характером його пригод був І. Франко. На думку останнього, «Дон Кіхот» був не продовженням лицарського роману, а «першим романом новішого крою», під впливом якого розвинувся «плоско гумористичний злодійський роман (Schelmenroman)», хоч останній передував славнозвісному іспанському твору. Український письменник був переконаний, що розвиток «плоско гумористичного злодійського роману» відбувається як антитеза до рицарського роману з його ідеальним героєм і спричинився до цього саме «Дон Кіхот» Сервантеса. Славнозвісний рицар був перенесений із героїко-романтичної атмосфери в повсякденний побут, а його походеньки – це знижена імітація подорожей ідеалізованих рицарів середньовіччя: «Була це не тільки пародія лицарського роману, не тільки перший і найвизначніший гумористичний роман, у ньому було щось значно більше. Це був перший рішучий крок до реалістичного зображення справжнього життя і народу, а разом з тим і перший роман, в якому автор спробував більше заглибитися в характер свого героя, поруч із смішними сторонами показати і його симпатичні, навіть благородні риси і висловити устами цього героя або інших дійових осіб ряд критичних та позитивних думок про стан тодішнього суспільства, його потреби і прагнення» [10, 181].

Про те, що крутійський роман виникає і розвивається не як продовження античного епосу, а як нова гілка епічної творчості говорить і В. Кожинів, при цьому він наголошує, що перехід епосу до роману – це перехід від героїчної авантюристичності до крутійської: якщо ренесансні герої прагнуть змінити світ, то герої

роману змушені пристосовуватися до світу [6, 143], адже пікаро часто пояснює свої неморальні вчинки необхідністю вижити в бездушному світі. В. Кожинів послідовно доводить, що поява волоцюги і крутія як масового соціального явища була закономірним наслідком руйнування феодального устрою, невпинної урбанізації суспільства в XVI–XVII ст. та волоцюгством як типовим соціальним явищем, коли крадіжки й шахраювання були чи не єдиним способом вижити в суспільстві. Автор монографії зосереджується на образі Тиля Уленшпігеля, який на його думку, є героєм нового типу, адже починається не стільки витиснутим із соціуму, скільки вивільненим від традиційних норм права і моралі. Дослідник звертає увагу на те, що в «народному творі» волоцюгство Тиля, творення ним зла умотивовується не зовнішніми обставинами, а саме любов'ю до зла як богом даною, іманентною рисою його характеру. Класичний герой-крутій найбільш яскраво представлений гоголевськими образами Чичикова і Хлестакова (героїв повістей М. Гоголя «Мертві душі» (1842) і «Ревізор» (1836) відповідно), Мартина Зозулі (з циклу повістей угорського письменника Йожі-Ене Тершанські «Какук Марці» (1923–1932)), Швейка («Походеньки бравого солдата Швейка» (1921–1923)) Я. Гашека), Остапа Бендера («12 стільців» (1927), «Золоте теля» (1931) І. Ільфа, Є. Петрова). Серед літературознавців, що розрізняють пригодницький жанр та авантюристичний жанр як ширше і вужче поняття (В. Кожинів, Т. Гребенюк), усталилася думка про те, що авантюристичний роман є трансформацією крутійського роману внаслідок інтенсивної урбанізації суспільства і появи мегаполісів у другій половині XIX ст. Звертаємо увагу на те, що за чинниками подій і типом героя вказані різновиди роману улягають в авантюрно-побутовий роман (за М. Бахтінім, Є. Мелетинським).

Отже, аналіз авантюрно-пригодницької прози, фільмів і критичних праць про них засвідчив, що нині термін «авантюризм» вживається у двох значеннях:

1. **Авантюризм – схильність до нечесних, сумнівних справ із метою легкої наживи, кар'єри, зміни соціального статусу**, те саме, що й шахраювання, обдурювання.

Відповідно для творів, у яких герой є банальним аферистом, злочинцем, геніальним, фатовим чи невдахою, як наприклад, герої «Афонський пройдисвіт» І. Нечуя–Левицького, «Оповідання про Софочку й Джима» Д. Бузька, «Вітер з гір» С. Скляренка, «Вуркаган» Є. Мякоти, «Навіжені в Мексиці» Макса Кідрука найбільш підходящими у такому випадку є означення злодійський, шахрайський, крутійський. У літературі і кіно найчастіше експлуатуються такі типи авантюристів / аферистів / крутіїв:

– герої-коханець (коханка), фатальна жінка, які використовують свою зовнішність і розум аби маніпулювати людьми задля досягнення власних цілей (леді Вінтер у «Трьох мушкетерах» О. Дюма; Ірен Адлер з оповідань А. Конан-Дойла «Шерлок Шолмс», Кетрін Тремелл в фільмі «Основний інстинкт» (США, 1992), героїні фільму «Серцеїдки» (США, 2001)); в українській літературі цей тип яскраво репрезентований Степаном Радченком (роман В. Підмогильного «Місто»);

– пройдисвіт, що видає себе за нащадка якої-небудь династії, аристократичного роду (Марина Мнішек; Лжедмитрій; граф Каліостро в однойменному романі О. Толстого та фільмі «Формула кохання» (СРСР, 1984); герой роману В. Чемериса «Аристократ із Вапнярки»);

– розумна і спритна людина, що стала злочинцем через соціальні обставини (роман М. П'юзо «Хрещений Батько», фільми «Бонні і Клайд» (США, 1967), «Ва-банк» (Польща, 1981–1984), «Кримінальне читиво» (США, 1994), «Шлях Карліто» (США, 1993), «Картти, гроші, два стволи» (Великобританія, 1998), «Тринадцять друзів Оушена» (США, 2007); в українській літературі до цього типу можна віднести Чіпку Вареника із роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли як ясла повні», герої повістей Гната Хоткевича «Камінна душа», А. Чайковського «Бразилійський гаразд».

– військовий, який використовує здобуті навички задля власних інтересів, дуже часто ображений на суспільство через несправедливий розподіл благ (фільми «Універсальний солдат» (США, 1992), «Алькатрас» (США, 2018); українським репрезентантом є Петро Лец-Отаманів (повість П. Панча «Голубі ешелони»), Петро Гайдученко (роман О. Слісаренка «Чорний Ангел»);

– дуже розумний фінансист, який здійснює грошові махінації (фільми «Утеча із Шоушенку» (США, 1994), «Гра» (США, 1997), «Упіймай мене, якщо зможеш» (США, 2002), «Ілюзіоніст» (США, Чехія, 2006));

– політик-корупціонер, що прагне розкошів, влади над людьми (кардинал Ришельє з «Трьох мушкетерів» А. Дюма, герої серіалів «Спрут»);

– геніальний науковець, лікар, який зазвичай спеціалізується на генній інженерії, ставить наукові експерименти понад людське життя (повісті Г. Велза «Острів доктора Моро», Ю. Смолича «Господарство доктора Гальванеску», «Сфінкс» С. Мандалян; фільми «Промені смерті доктора Мабузе» (Німеччина, Італія, 1964), «Кімната страху» (Мексика, США, 1968), «Звір в гарячці» (Італія, 1977), «Жах клонів» (США, 1978)).

Останнім часом досить поширеним є образ розумного підлітка-авантюриста, який під впливом всезагальної соціальної нерівності, майнової дискримінації, здійснює неймовірні махінації. Так, у фільмі «Високий бал» (США, Німеччина, 2004) група підлітків розробляє план як обійти профорієнтаційний екзаме́н аби потім вступити до престижних вишів. Не менш популярним є образ золотої молоді, яка задля розваги і гострих відчуттів затіває жакливі ігри-афери. У фільмі «Жорстокі ігри» (США, 1999) юний і цинічний герой-коханець Себастьян Вальмонт зваблює дівчат, описуючи свої сексуальні пригоди в щоденнику. Та з часом він сам перетворюється на маріонетку в підступній грі своєї зведеної сестри. Фільм сприймається як сучасна молодіжна інтерпретація роману Шодерло де Ланкло «Небезпечні зв'язки».

У творах літератури і кіно є багато злочинців, які, опинившись у нестандартних обставинах або закохавшись, повністю змінюють світобачення і своє життя, роблять гарні вчинки. Такими, наприклад, є харизматичні Джон Сильвер («Острів скарбів»

Р. Стівенсона), Джек Горобець (фільм «Пірати Карибського моря»). Показовими у цьому плані є й Шрек з однойменного мультфільму (закохавшись у врятовану ним принцесу Фіону, людоїд змінив своє уявлення про життя, подобрішав). З іншого боку є багато героїв, які вдаються до злочинів із нудьги. Найбільш показовим є герой фільму «Афера Томаса Крауна» (США, 1999) – екстравагантний мільйонер Томас Краун у пошуках гострих відчуттів викрадає з музею картину Моне.

2. Авантюризм – природна схильність людини до ризикованих, небезпечних для життя вчинків задля отримання гострих відчуттів.

Авантюризм як схильність людини до екстремальних вчинків не означає її обов'язкову аморальність, схильність до переступу. Так, вважаємо, що середньовічні мандрівні рицарі також належали до категорії адреналінозалежних, адже, подорожуючи по світу, свідомо шукали гострих стресових ситуацій. У такому значенні авантюрного адреналінозалежний герой дуже близький до героя пригодницького роману (отож поява терміна «авантюрно-пригодницький» не була випадковою, хоча логічніше було б говорити про адреналіно-пригодницький роман, що відчула і бердянська дослідниця С. Філоненко, яка поруч з терміном «пригодницький жанр» використала також «адреналіновий» жанр [9, 202]), а вирізняється тим, що герой сам стає чинником подій навколо нього (тобто, за М. Епштейном, йдеться про події-вчинки і події-звершення). Своєрідним еквівалентом рицарських романів в українській літературі є твори про Устима Кармелюка, опришків, козаків. Нині адреналіно-пригодницький жанр найбільш яскраво представлений фільмами, герої яких є кмітливими і винахідливими, оригінально виплутуються зі складної ситуації, перехитрувавши лиходія, мають хепі-енд – щасливий кінець.

Найбільш поширені герої адреналіно-пригодницького типу:

– шукач пригод, який іде на неймовірні ризики заради самого ризику, дуже часто захоплюється екстремальними видами спорту, мандрує по світу, дуже часто це детектив, який через специфіку своєї професії потрапляє в небезпечні ситуації (роман Х. Джованні «Шукачі пригод», фільми «Пірати Карибського моря», «Афера Томаса Крауна» (США, 1999));

– шукач скарбів, любитель подорожей, знавець археології (фільми «Індіана Джонс», «Роман з каменем», «Мумія» (США, 1999), «Лара Крофт, розкрадачка гробниць» (США, 2001), «Карибське золото» (США, 2012), «Скарби нації» (США, 2004–2007), «Бібліотекар» (США, 2004), «Мисливці за старовиною» (США, 1999));

– воїн, захисник, людина із надзвичайними здібностями, яка спрямовує свою фізичну чи магічну силу на відновлення справедливості (фільми на основі художніх творів «Хроніки Нарнії», «Ксена – принцеса-воїн», «Пригоди Робін-Гуда», «П'ятий елемент», «Гаррі Поттер», «Володар пернів», «Усі жінки – відьми»).

Не піддаються однозначному визначенню Анжеліка з серії романів А. і С. Голон, Катрін Легуа

з одойменного роману Ж. Бенцоні, багатолюдні романи О. Дюма-батька, героями яких є шукачі пригод, які свідомо прагнуть пережити адреналінові ситуації («Три мушкетери»), інтригани чи інтриганки, що викликають прихильність («Королева Марго», «Графиня де Монсоро», «Намісто королеви») або коли соціальний злет, обов'язковий для авантурної прози, герой використовує для відновлення справедливості («Граф Монте-Кристо»). Найбільш органічним для

таких творів буде термін «авантюрно-пригодницький».

Висновок. Отже, зміст авантурного героя як культурно-історичного і художнього поняття розширився у ХХ ст. від героя-афериста / шахрая до любителя адреналінових ситуацій. Основою авантурного твору чи фільму зазвичай є неймовірні похіденьки героїв у незвичайних чи екзотичних обставинах, а герої-авантюристи викликають симпатію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wilpert G. Sachwörterbuch der literature. Stuttgart: Albert Kröner Verlag, 1989. 1054 s.
2. Бахтин М. Эпос и роман. Санкт-Петербург: Азбука, 2000. 304 с.
3. Бельский В.В. Зависимости: Адреналинозависимость. URL: http://samlib.ru/b/belxskij_w_w/adrenalinovizavis.shtml.
4. Жмуров В. А. Большая энциклопедия по психиатрии Москва: Джангар, 2012. 864 с.
5. Зиммель Г. Избранное: в 2 т. Москва: Юрист, 1996. Т.: 2: Созерцание жизни. 607 с.
6. Кожин В. Происхождение романа. Москва: Советский писатель, 1963. 440 с.
7. Літературознавство: словник основних понять. Тернопіль: Богдан, 2008. 280 с.
8. Строев А. «Те, кто поправляет фортуна». Авантюристы Просвещения. Москва: Новое литературное обозрение, 1998. 400 с.
9. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр. Донецьк: Ландон–ХХІ, 2011. 432 с.
10. Франко І. Влада землі в сучасному романі. *Зібр. творів:* у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 28. С. 176–195.
11. Чайковський А. З татарської неволі. *На уходах* / А. Чайковський; упор. серії Ю. Винничук. Львів: Піраміда, 2008. С. 426–462.

REFERENCES

1. Wilpert G. Sachwörterbuch der literature. Stuttgart: Albert Kröner Verlag, 1989. 1054 s.
2. Bakhtin M. Epic and novel. St. Petersburg: Alphabet, 2000. 304 p.
3. Belsky V. Dependencies: Adrenalin dependence. URL: http://samlib.ru/b/belxskij_w_w/adrenalinovizavis.shtml.
4. Zhmurov VA The Great Encyclopedia of Psychiatry Moscow: Dzhangar, 2012. 864 p.
5. Simmel G. Favorites: in 2 volumes Moscow: Lawyer, 1996. Vol.: 2: Contemplation of life. 607 p.
6. Kozhinov V. Origin of the novel. Moscow: Soviet writer, 1963. 440 p.
7. Literary studies: a dictionary of basic concepts. Ternopil: Bogdan, 2008. 280 p.
8. Stroev A. «Those who correct the fortune». Enlightenment adventurers. Moscow: A New Literary Review, 1998. 400 p.
9. Filonenko S. Mass Literature in Ukraine: Discourse /Genre. Donetsk: Landon–XXI, 2011. 432 p.
10. Franco I. Power of the earth in the modern novel. Gather. works: in 50 volumes. Kiev: Naukova Dumka, 1981. Vol. 28. P. 176–195.
11. Tchaikovsky A. From Tatar captivity. On the Leaves / A. Tchaikovsky; emphasis series by Y. Vinnychuk. Lviv: Pyramid, 2008. P. 426–462.

Adventurism: Thesaurus of the Meta-scientific Concept

L. M. Kulakevych

The semantics of the word «adventurism» as a meta-scientific concept (psychological, philosophical, political, sociocultural) have been analyzed. Adventurous prose, films and critical works about them have been investigated. As a result, it is found out that the term «adventurism» is now used in two meanings. Firstly, adventurism is a tendency to dishonest, questionable affairs for the purpose of easy money, career, change of social status. The same as swindle, cheating. Secondly, adventurism is a person's natural inclination to take risky, life-threatening actions to get thrill and excitement. It is adrenaline dependency. In this sense, the adventurous hero with adrenaline dependency is very close to the hero of the adventure novel. So the term «adventurous adventure novel» was not accidental, though it would be more logical to speak of an adrenaline adventure novel. The last one is most clearly represented by films with a happy ending.

Keywords: *adventure genre, adventures, adventurism, hero-adventurer*